

ALMANTAS SAMALAVIČIUS

Vilniaus Gedimino technikos universitetas

IVANO ILLICHO IDĖJŲ ARCHEOLOGIJA

Ivan Illich's Archeology of Ideas

SUMMARY

The intellectual map of the schools of thought and key thinkers of XXth century so far remains somewhat bleak in Lithuanian academic discourses. The penetrating, unconventional critique of Western institutions developed by Ivan Illich throughout several decades of the last century for a number of reasons has been and remains largely unknown in Lithuanian academic culture. This article is one of the first attempts to present an overview of his archaeology of ideas and trace the main shifts in his intellectual life, to analyse the sources and background of his arguments and reconsider his impact on critique of modernity's institutions from a deep historical perspective. It is suggested that his personal biography is of key importance in trying to understand in what contexts his ideas took form. The first part of the study is a general biocritical overview of his life, personality and most essential works, with an emphasis on the main stages of his intellectual endeavour.

SANTRAUKA

XX amžiaus minties mokyklų ir svarbesnių mąstytojų intelektualinis žemėlapis Lietuvos akademinuose diskursuose tebėra išlaikęs kontūrinis bruožas. Skvarbi, esminė Vakarų institucijų kritika, kurią per kelis paskutiniuosius XX amžiaus dešimtmečius pateikė Ivanas Illichas Lietuvos akademinėje kultūroje yra beveik nežinoma. Šis straipsnis yra vienas pirmųjų bandymų apžvelgti ir įvertinti jo atliktą idėjų archeologiją, išryškinti svarbiausius mąstytojo intelektualinio gyvenimo etapus ir aptarti jo argumentų kontekstą bei išsiaiškinti, kaip šis tyrinėtojas analizavo modernybės institucijų esmę, pasitelkęs istorinę perspektyvą. Remiamasi prielaida, kad filosofo ir istoriko asmeninė biografija leidžia adekvačiau suvokti kokiame kontekste formavosi jo idėjos. Pirmoji studijos dalis yra kritinė jo gyvenimo ir svarbiausių darbų apžvalga, kuria siekiama nušviesti pagrindinius intelektualinių interesų raidos etapus.

RAKTAŽODŽIAI: Ivanas Illichas, pedagogika, kultūra, ugdymo technologijos.

KEY WORDS: Ivan Illich, pedagogy, culture, technology of education.

VIETOJ ĮVADO

2002 metų gruodį didžiuosius pasaulio dienraščius užtvindė žinia apie tai, kad Ivanas Illichas baigė savo žemiškąją kelionę. Toji kelionė, beje, buvo itin įspūdinga ir kartu labai nelengva. Žurnalistų dėmesys tėvynės neturėjusio, pasaulio piligrimu vadinto filosofo ir istoriko asmenybei bei darbams buvo be galo keistas, sumaištingas ir prieštaringas, o *in memoriam* skelbiamų tekstų skalėje rikiavosi patys įvairiausi vertinimai – nuo atviros ir nesumeluotos pagarbos iki niekingos ironijos. Tačiau jau vien tarptautinės žiniasklaidos dėmesys gyvenimo kelią baigusio Ivano Ilicho asmenybei, kuri reišė Europos, Jungtinių Amerikos Valstijų, Lotynų Amerikos ir Azijos šalių spauda akivaizdžiai liudijo – ne vieno kontinento intelektualinė kultūra prarado itin ryškius pėdsakus palikusią asmenybę, originalų, nepriklausomą istorijos ir moderniosios visuomenės tyrinėtoją, radikalų ir bekompromisinį technologinės civilizacijos ir jos dominuojančios pasaulėžiūros kritiką, žvelgusį į daugelį savo tyrimo objektų per praeities veidrodį. Šis dėmesys taipogi išdavė, kad nutylėti jo nekonvencionalių, nonkonformistinių veikalų negalėjo net ir tie, kurie visas modernybės dogmas kvestionavusio tyrinėtojo išvalgas akiai ir įnirtingai neigė ir bandė suniekinti. Dešinėsios pakraipos britų dienraštis *The Times* rašė, kad Illichas „...buvo vienas radikaliausių vėlyvosios 20-to amžiaus pusės mąstytojų“, reiškęs „antitechnokratinės“ ir „antiinstitucinės“ pažiūras, atsisakęs vadintis filosofu po to, kai arabas, pamatęs jo pase profesijos įrašą, iš pagarbos

puolė šiam į kojas. *The Times* vis dėlto nepamiršo kandokai pridurti, esą „tomis retomis progomis, kai apsilankydavo Britanijoje, noriau bendravo su universitetų profesoriais nei keliavo aplink tam, kad susipažintų su socialinėmis sąlygomis.“ Priminė ir tai, kad dalį gyvenimo mąstytojas praleido moliniame būste Meksikos kaimelyje¹. Liberalios pakraipos britų dienraštis *The Guardian* kiek tiksliau ir adekvačiau vertino Ilicho indėlių į šiuolaikinio mąstymo horizontų plėtrą. Pasak šio dienraščio, „jo modernybės kritika rėmėsi giliu institucijų atsiradimo 13 amžiuje supratimu, kritišku Bažnyčios istorijos laikotarpiu, kuris nušviesdavo visus jo darbus, nesvarbu ar jie būtų apie lytį, skaitymą ar materialumą. Jis buvo gerokai reikšmingesnis kaip idėjų archeologas, padėjęs pamatyti dabartį tikresnėje ir turtingesnėje perspektyvoje nei buvo ideologas.“² Supranta, ir šios pastabos neapėrija viso Ivano Ilicho tyrinėjimų ir intelektualinės veiklos spektro. Tačiau įdomu, jog tarp pagiežingų, jo gyvenimą ir veiklą siekiančių paminti asmenų buvo ir ilgametis filosofo bičiulis, sociologas Peteris L. Bergeris, su kuriuo kartu jis kadaise beveik dešimtmetį tyrinėjo moderniojo sąmoningumo istoriją. Tačiu jį prisimindamas šis daugiausia dėmesio teikė ne jo veikalams ir nuveiktiems darbams, bet kadaise Bergerio namuose palikto lamos vilnos šaliko istorijai³.

Šioje kelių dalių studijoje pamėginsiu išsamiau aptarti idėjų archeologo plėtotas tyrimų kryptis ir išryškinti jo indėlių į modernybės bei kartu su jos raida su-

siformavusios technologinės visuomenės kritika. Tokį uždavinį sau keliu dėl keleto priežasčių. Šio iškilaus filosofo ir istoriko medievisto pažiūros, jų raida ir įtaka praėjusio amžiaus socialinio mąstymo formoms Lietuvoje kol kas nagrinėtos nebuvo, išskyrus bene vienintelį eseistinio pobūdžio svarstymą⁴. Turint galvoje, kad lietuviškoje akademinėje literatūroje XX amžiaus Vakarų intelektualinio gyvenimo ir minties mokyklų žemėlapis tebėra kontūrinio pobūdžio, mano įsitikinimu, verta imtis pastangų

užpildyti jame žiojėjančias spragas. Be to, daugelio reikšmingų radikalių technologinės visuomenės ir jos institucijų kritikų (pavyzdžiui, Jacqueso Ellul, Paulo Goodman, Johno Holto, George'o Grant, E. F. Schumacherio ir daugelio kitų) veikalai mūsų akademinėje kultūroje (nė nekalbant apie platesnius skaitytojų sluoksnius) nėra tapę *common knowledge*, arba bendro žinojimo dalykais. Tad šiuo straipsniu siekiama bent iš dalies užpildyti jau minėto intelektualinio žemėlapio dalelę.

„KLAJOJANTIS ŽYDAS IR KRIKŠČIONIS PILIGRIMAS“

Norint adekvačiau suprasti ir įvertinti Ivano Ilicho plėtotas Vakarų civilizacijos kritikos trajektorijas, pravartu išryškinti jo gyvenimo, veiklos ir interesų raidos etapus, tuo labiau, kad jo biografija glaudžiai susijusi su intelektualinių pažiūrų raida. Klajokliu ir piligrimu jis pats save vadino ne šiaip sau: vaikystėje išvykęs iš Vienos jis niekuomet neturėjo namų, nekaupė turto (sakoma, kad visa jo manta tilpdavo į pora lagaminų), be to, laisvai kalbėjo keliolika Europos kalbų, o trim (anglų, vokiečių, ispanų) rašė, tačiau nė vienos jų nelaike gimtąja... Ar ne akibrokštas tiems, kurių vaizduotė išsitenka monolingvizmo ribose?

Ivanas Illichas gimė 1926 metais Vienoje, šeimoje, kurioje persipynė žydų sefardų, dalmatų aristokratijos ir katalikybės šaknys. 1931–1941 lankė religinę mokyklą. Po tėvo mirties, iškilus pavojui, jog gali būti nacių persekiojamas dėl mišrios kilmės, persikėlė į Italiją, Florencijos universitete studijavo histologiją ir kristalografiją. Pokario metais baigė fi-

losofijos ir teologijos studijas Romos Grigališkajame universitete, 1951 metais apgynė istorijos doktoratą apie Arnoldo Toynbee'o koncepciją Zalcburgo universitete. Nesusigundęs viliojančiu pasiūlymu kilti bažnytinės karjeros laiptais Vatikane, pasirinko pastoracinę veiklą tarp airių ir puertorikiečių emigrantų ir buvo paskirtas vikaru vienoje Niujorko parapijų, Vašingtono rajone. Ten praleidęs penketą metų ir pelnęs didžiulę neturtingų parapijiečių pagarbą buvo perkeltas į Puerto Riką ir paskirtas Katalikiškojo universiteto vicerektoriumi. Sulaukęs vos trisdešimt trejų metų amžiaus už neeilinius nuopelnus Bažnyčiai gavo monsinjoro titulą ir buvo bene jauniausias katalikų kunigas pasaulyje, pelnęs tokį aukštą šios institucijos pripažinimą. 1960 metais pasitraukė iš pareigų dėl nesutarimų su vietos vyskupu, draudusiu jo jurisdikcijos katalikams balsuoti už politinį kandidatą, pasisakiusį už gimimų skaičiaus ribojimą ir tapo Niujorko Fordhamo universiteto profesoriumi.

1961 metais Kuernavachos mieste Meksikoje įsteigė garsųjį Tarpkultūrinės dokumentacijos centrą (žinomą CIDOC akronimu), kuriame buvo rengiami ir mokomi kalbų katalikų misionieriai atvykę į Lotynų Ameriką. Vėliau šis centras tapo neformaliu universitetu bei reikšmingu intelektualinės minties židiniu. Tais pačiais metais įsteigė ir kitą centrą Petropolyje Brazilijoje, veikusį iki 1967 metų. Visoje Lotynų Amerikoje jis garsėjo debatais ugdymo, privalomos mokyklos ir sąmoningumo temomis su garsiu brazilų mąstytoju ir švietėju Paulo Freire⁵.

Gyvenimo Puerto Rike laikotarpiu daug įtakos jo pažiūrų raidai turėjo į intelektualinę bičiulystę peraugęs susitikimas su dviem ryškiais asmenybėmis – žmoniškųjų resursų komisijoje dirbusiu Everettu Reimeriu (jo knyga apie mokyklinio lavinimo žala⁶, vėliau, deja, buvo nepelnytai pamiršta) ir tarptautinės reputacijos austrų ekonomistu Leopoldu Kohru⁷. Diskutuodamas su originaliai mąstančiais žmonėmis, septintajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje Ivanas Illichas ėmė publikuoti kritiškus, aistringus, poleminio pobūdžio esė, kurie iš pradžių pasirodė tokiuose įtakinguose leidiniuose, kaip *Sunday Review* bei *New York Review of Books* ir pan. 1970 metais šios esė pasirodė knygos pavidalu⁸. Įžangos žodį knygai parašė jo artimas bičiulis Erichas Frommas. Nedogmatiškas, provokuojantis ir daugelį įprastų „tiesų“ kvestionuojantis eseistikos rinkinys sukėlė masinį susidomėjimą ir sulaukė plataus rezonanso.

Kol Ilicho veikalas buvo rengiamas publikacijai, jo straipsniuose ir viešuose pasisakymuose buvo deklaruojami non-

konformistiniai požiūriai, kurie sulaukė agresyvaus atkirčio. Filosofui ir teologui pasisakius prieš 1964 metais Brazilijoje valdžią paėmusios chuntos vykdytus kankinimus, kurie greitai buvo taikyti ir kitose Lotynų Amerikos šalyje, neretai su tyliu Jungtinių Amerikos Valstijų administracijos pritarimu ar net palaiminimu. Nuo jo nusigrėžė dešiniojo sparno politikai, į jo gyvybę kartą buvo pasikėsinta (žiauriai sumuštas metalo grandinėmis). Galiausiai, trūko ir Romos Katalikų Bažnyčios kantrybė: jos dogmas ir politinę laikyseną kritikavęs jai ištikimas, tačiau nepaklusnus kunigas buvo iškviestas į Romą, kur privalėjo stoti prieš Šentąją Tikėjimo Doktrinos Kongregaciją. Jis buvo apkaltintas erezija, be to, pareikalauta laikytis konfidencialaus tikėjimo įžadų. Ivanui Illichui atsisakius paklusti, galiausiai, jam buvo leista sugrįžti į Meksiką. Nesiliovus įvairioms insinuacijoms ir iš piršto išlaužtiems kaltinimams, 1969 Vatikano institucijai uždraudus katalikų kunigams ir vienuoliams(ėms) vykti į jo vadovaujamą centrą Meksikoje, Ivanas Illichas nusiuntė laišką savo vyresniajam, Niujorko arkivyskupui, kuriame pranešė pasitraukęs iš bažnytinės tarnybos, suspenduojąs kunigo priedermių vykdymą ir „atsisakęs bet kokių titulų, pareigų, naudos ir privilegijų, priklausančių man kaip šventikui“⁹. Beje, literatūros šaltiniuose neretai klaidingai teigiama, jog jis išsižadėjęs Bažnyčios ir nustojęs teisės būti kunigu. Praėjus daugiau nei dešimtmėčiui oficialiuose Romos katalikų Bažnyčios dokumentuose (*Annuario Pontificio*) jis ir toliau figūravo kaip kunigas, turįs monsinjoro titulą.

Praėjus penkeriems metams po pirmosios knygos pasirodymo, Ivanas Illichas parašė dar keturias knygas: *Numokyklinta visuomenė (Deschooling Society, 1971)*, *Linksmybės įrankiai (Tools for Conviviality, 1973)*, *Energija ir teisingumas (Energy and Equity, 1974)*, *Medicinos ribos (Limits to Medicine, 1975)*. Šis laikotarpis buvo ne tik itin produktyvus literatūros srityje, bet ir nepaprastai intensyvus kelionių, viešų paskaitų ir diskusijų Jungtinėse Valstijose, Kanadoje, Lotynų Amerikos šalyse metas. Provokuojančių knygų autorius, tarsi tarptautinio masto roko žvaigždė, buvo kviečiamas į televizijos ir radijo laidas, dešimtys dienraščių ir žurnalų skelbė interviu su juo ir pirmuosiuose puslapiuose (pavyzdžiui, Paryžiaus *Le Monde*) spausdino jo straipsnius. Ivano Ilicho knygų tiražai augo, jos buvo publikuojamos didžiausiose tarptautinėse leidyklose.

1976 metais jis nusprendė nutraukti CIDOC veiklą. Šis žingsnis buvo žengtas dėl kelių savaip svarbių priežasčių. Viena vertus, jo talkininkams pavyko išlaikyti šį neformalų universitetinį centrą dėl veiklai palankaus Meksikos ir Jungtinių Valstijų valiutų kurso (jame veikė ir Lotynų Amerikos kalbų mokykla, kuri nešė pakankamą pelną), tačiau dėl naftos kainų pakilimo, Meksikos vadžiai nusprendus peso kurso kaitos, tai tapo nebeįmanoma. Be to, pasikeitus politinei situacijai prieš CIDOC prasidėjo agresyvūs išpuoliai. Kita vertus, šis buvusiam viešbutyje įsikūręs puikiai funkcionuojantis centras ėmė itin dominti privačius Jungtinių Valstijų universitetus¹⁰. Buvo imtasi ir dar vieno sprendimo – Illichas ir jo bendradarbiai atsisakė kurti

formalią pasekėjų mokyklą, kadangi tai galėjo paskatinti neformalaus centro tapimą formalia institucija.

CIDOC nustojus veikti, Ivanas Illichas nutraukė paskaitas ir diskusijas. Kurį laiką jis pėsčiomis keliavo po Indiją ir Pietryčių Azijos šalis, net buvo sumanęs ten gyventi. Atvykęs į Meksiką išstius mėnesius praleido ant žirgo, ieškodamas tinkamos vietos būsimai misionierių kalbų mokyklai. Vėliau grįžo į Europą ir ėmė dėstyti Vokietijos Kasselio ir Marburgo universitetuose. Į jo paskaitas susirinkdavo po kelis šimtus imlių ir puikiai filologiškai pasirengusių, lotynų kalbą išmanančių studentų.

Prasidėjo naujas pereinamasis Ilicho intelektualinių interesų etapas – jis mažiau domėjosi vieša modernybės institucijų kritika ir vis labiau gilinosi į istorines studijas, siekdamas atskleisti dar viduramžiais – XII–XIII amžiais susiklosčiusias sąlygas, kurios išskėlė modernias institucijas ir naujas technologijas. Pirmieji šių pastangų rezultatai buvo knygos: *Igalumą atimančios profesijos (Disabling Professions, 1977)*, *Šėšėlinis darbas (Shadow Work, 1981)*, *Lytis (Gender, 1982)*. Paskutinioji, paskelbta Kalifornijos universitete Berklyje skaityto kurso pagrindu, sulaukė audringos reakcijos. Šį kartą viešą manifestaciją prieš jos autorių surengė šešios Berklio profesorės feministės, surengusios knygos teismą akademinės konferencijos pavidalu. Illichui, pakviestam išklaudyti įsiau drinusių „sufražečių“ nuosprendžio buvo suteikta vos dešimties minučių pasisakymo teisė¹¹. Iš pradžių ketinęs atkirsti „raganiaus medžioklę“ surengusioms kolegėms specialiu pamfletu, vėliau šios minties atsisakė.

Ne tiek naujas priešiško protrūkis, kiek gilėjantys istorinių tyrimų interesai paskatino Ivaną Illichą šalintis ankstesnės viešumos. Ilgainiui jis griežtai atsiskė duoti interviu ar dalyvauti televizijos laidose, tačiau intensyviai dėstė universitetuose ir skaitė paskaitas įvairių akademių asociacijų suvažiavimuose: Šio posūkio į „idėjų archeologiją“ laikotarpiu jis profesoriavo Vokietijos Oldenburgo universitete, periodiškai skaitė kursus McKormacko teologinėje seminarijoje (Čikagos universitete) prieš tai metus rezidavęs naujai atidarytame *Priešakinių tyrimų institute – Wissenschaftskolleg zu Berlin*. Vėliau dėstė Pensilvanijos valstybiniame universitete ir Bremeno universitete, dalį laiko praleisdamas savo kukliame būste Meksikos sostinės priemiestyje.

Devintajame dešimtmetyje Illichas paskelbė keletą naujų reikšmingų veikalų: *ABC: liaudies proto alfabizavimas* (*ABC: Alphabetization of the Popular Mind*, 1998, kartu su Barry'u Sandersu), *Teksto vynuogynė* (*In the Vineyard of the Text*, 1993), be to, publikavo paskaitų rinkinį *Praeities veidrodyje* (*In the Mirror of the Past: Lectures and Addresses 1978-1990*, 1992). Pirmosios dvi knygos buvo skirtos raštingumo istorijai ir „vienuoliško skaitymo“ transformacijai į „knyginį“ skaitymą, trečioji – istorijai¹².

Paskutinio dešimtmečio tyrimai buvo susiję su kūno ir suvokimo istorija, kurią jis išstisus dešimtmečius studijavo su vokiečių istorike ir sociologe Barbara Duden¹³. Jos namai Bremene tapo Ivano Ilicho ir jo bičiulių susitikimų bei intelektualinio darbo vieta. Bremenas tapo ta vieta, kurioje susitelkė vadinamas „Ilicho ratas“. 2000–2001 metais jis ir jo bičiuliai bei bendražygiai – žinomi ne-

konvencionalūs urbanistai Johnas McKnightas, Johnas F. C. Turneris, architektūros istorikas Josephas Rykwertas, architektai Jenas Robertas, Terence'as Galvinas, buvęs dominikonų vienuolis, politikos mokslų profesorius Lee Hoinackis, muzikos istorikas Mathias Riegetas, biologė Silja Samerski ir kiti dalyvavo vadinamoje „Oklando stalo“ paskaitų ir diskusijų cikle, kuriuos organizavo Oklando meras Jerry's Brownas¹⁴. Šios diskusijos susilaukė plataus atgarsio, nes jose intelektualai su eiliniaisiais miesto bendruomenės nariais analizavo daugelį metų Ilicho nagrinėtus modernybės aspektus: tradicinio svetingumo sunykimą, vietos suerdvinimą, karą prieš savęs išlaikymą, bendruomenių kūrimą ir kita. Seminaruose buvo analizuojama, kaip profesionalizacijos procesai, ekspertų kultas ir tariamas progresas deformavo žmogaus gyvenimo, bendruomeniškumo įgūdžius, kaimynystės ir bičiulystės sampratą bei pasidalijimą darbu. Profesionalų elgsena, jų statusas ir galia išaugo po II Pasaulinio karo ir tapo šiuolaikinės visuomenės tikrenybe. Pastaraisiais dešimtmečiais panašius vaidmenis ėmė atlikti profesionalūs patarėjai, kurie moko pacientus, vartotojus ir netgi poras, kaip dera ir būtina gyventi ir kurti savo santykius. Lygiai taip pat įgūdžius ir patirtis deformuoja į bendruomenių ir žmonių gyvenimus besiveržianti, pastovią klientūrą ugdanti „pagelbėk sau pats“ lektūra, kurpiama profesionalių psichologų, vadybininkų, finansininkų ir t. t. Deja, planuotas ilgalaikis ambicingas projektas vėliau dėl įvairių aplinkybių nutrūko.

Tarp daugelio vėlyvesnio Ilicho gyvenimo etapo projektų reikėtų paminėti

ti nemenko atgarsio sulaukusį analitinį Plėtros žodyną¹⁵. Nors šio kolektyvinio veikalo, kuriame pateikta istorinė esminių modernybės sąvokų – pažangos, plėtros, rinkos ir kt., apžvalgą koordinavo ir leidinį redagavo žinomas vokiečių ekologas dr. Wolfgangas Sachsas, pagrindus šiam tyrimui sukūrė Ivano Illich'o suformuota modernybės ir jos institucijų interpretacija, kurią plėtoja tarpautinė jo bendradarbių komanda. Beje, ir ankstesniu savo gyvenimo laikotarpiu mąstytojas dalyvavo kolektyvinio pobūdžio projektuose, dažniausiai būdamas jų intelektualinis *spiritus movens*.

Tenka pridurti, kad paskutiniai keliolika Illich'o gyvenimo metų buvo paženklinoti sunkia liga – vėžiu. Mąstytojas leido gydytojams apžiūrėti ir diagnozuoti ant skruosto iškerojusį, veidą bjaurojantį, auglį dar ganėtinais ankstyvoje stadijoje, tačiau paaškęjus, kad pašalinus piktybinę naviką praras kalbos dovaną, ėmėsi savo ligos eigą prižiūrėti pats. Nors išgyvendamas sunkiai pakečiamą skausmą, kuris trukdė valgyti, miegoti, sukaupti dėmesį, dargi ir slopino klausą, Illichas atsisakė naudoti cheminius farmakologijos preparatus, pasirinko akupunktūrą, jogą, netgi anestetikus ir skausmą paskutiniais gyvenimo metais slopino medžiaga, kuri buvo naudojama tradicinėse, modernios medicinos nepažinuosiose visuomenėse – opijumi. Šiuo požiūriu jis liko ištikimas pamatiniams požiūriui į žmogaus gyvenimą ir kūną principams, teigdamas, kad žmogaus prigimčiai, ligai ir mirčiai nereikalingas biurokratinis išsikišimas, o ligos eigą „administruoti“ turįs pats žmogus, bet ne profesionalūs „kūno vadybininkai“. Seno bičiulio Jerry'o Brau-

no paklaustas, kodėl jis atsisakęs ne tik chirurginės, bet ir medicininės priežiūros intervencijos, mąstytojas atsakė vieno iš šventųjų žodžiais: „Nuogas seku nuogu Kristumi.“

Ivanas Illichas mirė svetinguose profesorės Barbaros Duden namuose, Bremene, kur dirbo universiteto profesoriumi ir noriai atverdavo duris žmonėms, ieškantiems atsakymų į prieštaringos modernybės iškeltus klausimus. Akademinė Bremeno universiteto bendruomenė su didele pagarba į savo gretas pridėmė vieną iškiliausių XX amžiaus pabaigos mąstytojų ir istorijos tyrinėtojų. Šio miesto universitetinėje aplinkoje aplink Ivaną Illichą susispietė naujas jaunų tyrinėtojų būrys, kaip anksčiau Kaselio, Marburgo, Oldenburgo bei Pensilvanijos universitetuose. Miestas iškilų piligrimą apgaubė didžiausia pagarba – suteikdamas jam, kaip kadaise jo itin pamėgtam poetui Paului Celanui, Taikos premiją. Bičiulių ir bendražygių padedamas Ivanas Illichas įsteigė naują tyrimų centrą Bolonijoje, bet jo atidaryti nepajėgė... Tačiau spėjo parašyti paskutinį fundamentalų veikalą – skausmo istoriją. Ją, kaip ir pilną mąstytojo raštų rinkinį prancūzų kalba, išpareigojo išleisti viena didžiausių Prancūzijos leidyklų *Le Seuil*. Tai buvo savotiškas intelektualinis atkirtis tiems, kurie piktdžiugiškai skelbė, esą Ivano Illich'o karjera baigėsi jau tuomet, kai jo pavardė dingo iš didžiosios amerikiečių spaudos puslapių. Pridurkime tai, kad tuomet jo knygos ir toliau buvo verčiamos į keliolika pasaulio kalbų – vokiečių, ispanų ir kitas.

Nė kiek nenuostabu, kad pasibaigus jo gyvenimui, kai kurie žiniasklaidos gigantai negalėjo nuslėpti pagiežos. Pra-

našai, brėžiantys ateities kontūrus praeities veidrodžiuose dabarties gyvenimo dalyvių neretai pasitinkami su „pykčiu ir dantų griežimu“. Daugelis tų, kurie tapo modernybės sukurtų institucijų klientūra bei stropiai įsisavino jiems inžineriškai pagamintus mąstymo ir veiklos įpročius negalėjo pakešti minties,

kad šalia gyvena ir dirba laisvas, modernybės dogmoms iššūkį metęs žmogus. Be galo tikras ir žmogiškas, o kartu – bauginantis ir paslaptingas savo metafiziniu tikėjimu, savo tiesos tvirtumu, savo atsakymu išpažinti apgaulingą ir veidmainišką supasaulietintą ir suprekinatą vartotojų visuomenės tikėjimą.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ *The Times*, December 5, 2002.
- ² *The Guardian*, December 9, 2002.
- ³ P. L. Berger. Remembering Ivan Illich. *First Things*, Issue 131 – March, 2003.
- ⁴ Žr. esė Pūvančių lelijų kvapas // A. Samalavičius. *XX amžiaus vizionieriai* – Vilnius: Tyto alba, 1997.
- ⁵ M. Gajardo. Ivan Illich. *Prospects: the Quarterly Review of Comparative Education*, vol. XXIII, no. 3-4, 1993.
- ⁶ E. Reimer. *School is Dead – An Essay on Alternatives in Education*. – Harmondsworth: Penguin, 1971.
- ⁷ Ilicho artimas bendradarbis, technologijų filosofas Carlos Mitchumas, su kuriuo jie dešimtį metų kartu profesoriavo Pensilvanijos valstijos universitete, nurodo, kad jo intelektualinių pažiūrų plėtrai itin didelę įtaką padarė trys veikalai: D'Arcy Wentworth Thompson. *On Growth and Forms*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2 volumes, 1917; J. B. S. Haldane. *On Being the Right Size*. – London: Chatto and Windus, 1927; Leopold Kohr. *The Breakdown of Nations*. – New York: Rinehart, 1957. Žr.: Carl Mitchum. In Memoriam Ivan Illich: Critic of Professional Design // *DesignIssues*, 1992.
- ⁸ Ivan Illich. *Celebration of Awareness: A Call for Institutional Revolution*. – New York: Doubleday, 1970. Po metų antrą šios knygos leidimą pakartojo Niujorko leidykla Anchor Books.
- ⁹ Platesnį šios istorijos aptarimą žr. *The Rivers North of the Future. The Testament of Ivan Illich as told to David Cayley. Foreword by Charles Taylor*. – Toronto: House of Anansi Press, 2005, p. 8–10.
- ¹⁰ Ten pat, p. 10.
- ¹¹ Pasak paties Ilicho, „1973 padariau išvadą, kad viską, ką norėjau pasiekti įkurdamas centrą 1960, visiškai įgyvendinau jau 1965, visas
- ką norėjau padaryti buvo atlikta. Ir dėl keisto įvaizdžio, fizinis pavojus mano bendradarbiams tapo toks didelis, kad buvo sunku imtis atsakomybės – turite prisiminti, kokia tuo metu buvo Lotynų Amerika. Taip pat supratau, kad bus neįmanoma tos vietos išsaugoti nuo universitetinio pobūdžio institucionalizacijos. Grupės profesorių iš Stanfordo, Kornelio ir kitų universitetų norėjo jį perimti. Tai reiškė, kad šešiasdešimt trys žmonės, kuriems vadovavo Valentina Borreman ir kurie faktiškai tvarkė ir kūrė centrą, nė vienas jų neturėjo universitetinio laipsnio ir dauguma jų nebuvo baigę pradinės mokyklos, bus pakeisti nauja tarptautinių veikėjų krūva.“ David Cayley. *Ivan Illich in Conversation*. – Toronto: House of Anansi Press, 1992, p. 202.
- ¹² Konferencijos pranešimai vėliau buvo paskelbti specialiaame žurnalo numeryje. Žr. *Feminist Issues: A Journal of Feminist Social and Political Theory* 3, no. 1 (Spring 1983).
- ¹³ B. Duden. *The Woman Beneath the Skin: A Doctor's Patients in Eighteen Century Germany*. – Cambridge: Harvard University Press, 1991. Taip pat žr. B. Duden. *Disembodying Women: Perspectives on Pregnancy and the Unborn*. – Cambridge: Harvard University Press, 1993.
- ¹⁴ Jerry' Brownas kadaise buvo jauniausias ir itin daug bendrapiliečių labai pasitarnavęs charizmatiškas didžiausios JAV valstijos – Kalifornijos gubernatorius, vėliau buvęs kandidatas į Jungtinių Valstijų prezidentus, vėliau – Oklendo miesto meras. Šiuo metu gubernatoriaus Arnoldo Schwarzenegerio administracijoje dirba valstijos generaliniu prokuroru.
- ¹⁵ *The Development Dictionary*, edited by Wolfgang Sachs. – London: Zed Books, 1992.

B. d.